
Vysokoškolská příručka o slovenských nářečích¹

Gabriela Múcsková – Katarína Muziková – Viera Wambach: *Praktická dialektológia* (vysokoškolská príručka na nárečovú interpretáciu). Wien: Facultas Verlags- & Buchhandels AG Wien, 2012. 138 s., 1 CD.

Vysokoškolská příručka *Praktická dialektológia* je výsledkem spolupráce katedry slovenského jazyka Filozofické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě a Institutu slavistiky Vídeňské univerzity. Podle autorek je určena především studentům slovenského jazyka na slovakistických a slavistických katedrách vysokých škol na Slovensku i v zahraničí; může posloužit nejen studentům příbuzných studijních oborů (zejména etnologie, kulturologie a historických disciplín), ale všem těm, kdo se hlouběji zajímají o slovenský jazyk.

Po krátkém úvodu, v němž autorky uvádějí jména osobností a názvy organizací, díky nimž příručka mohla vzniknout, následuje obecnější pojednání Gabriely Múcskové *Nárečia jako dynamická varieta*, v jehož první části *Nárečová diferenciacia* se vysvětluje, že příručka z praktických důvodů a ve snaze navázat na základní studijní literaturu diachronních disciplín vychází z tradičního dělení slovenských dialektů Jozefa Štolce, které bylo uplatněno v *Atlase slovenského jazyka* a v jeho monografii *Slovenská dialektológia*. Upozorňuje se zde na to, že při členění slovenských nářečí se vedle hlediska jazykového zohledňuje i hledisko historicko-politické. V případě Slovenska jde o územně-právní a administrativní členění v dřívějším uherském státě: na jeho základě byly utvořeny samostatné jednotky – stolice –, a uživatelé nářečí byli tak územně vázáni k majetkům vyšších šlechtických a vrchnostenských rodin, což do značné míry omezovalo jejich kontakty s obyvateli jiných stolic. To bylo předpokladem samostatného vývoje nejen některých jazykových jevů a následně vnitřní nářeční diferenciacie národního jazyka, ale i jiných součástí tradiční kultury, jako jsou zvyky a tradice, slovesnost, lidový kroj aj. Dokladem toho je skutečnost, že pojmenování mnohých slovenských nářečních uskupení se shoduje s názvy bývalých uherských stolic. Dalším faktorem, který poznamenal formování hranic nářečních celků, je kritérium geografické. Hranice nářečních areálů často sledují úpatí pohoří anebo povodí řek, nezanedbatelným faktorem je též poloha většího administrativního centra. Druhá část *Zmeny fungovania nárečí* si všímá změn při uplatňování nářečí v rozličných sférách sociální komunikace v různých obdobích. V současné době na Slovensku nářečí ve své modifikované podobě interdialektů v mnohých oblastech stále ještě patří k dominantním variétám v běžné každodenní komunikaci, ale jejich uplatnění je omezeno na soukromé a neoficiální prostředí. V oblasti polooficiální a oficiální, např. v úřední komunikaci, je omezeno sociálně na starší obyvatele (a na komunikaci s nimi) a na obyvatele s nižším vzděláním bez pravidelného kontaktu s prostředím oficiální a polooficiální komunikace. Ve třetí části *Zmeny vo vývině nárečí* Gabriela Múcsková upozorňuje na to, že v současné době je charakter vývoje nářečí konvergentní, což vede ke vzniku interdialektů, ve kterých se na jedné straně nivelizují regionální zvláštnosti, ale na straně druhé se interdialekty v porovnání s tradičními dialekty vyznačují

¹ Tento příspěvek vznikl na základě řešení grantového projektu č. P406/11/1786 Slovník nářečí českého jazyka.

vyšší mírou vnitřní sociální variantnosti. Dalším projevem konvergentního vývoje je sblížení nářečí se standardním jazykem, čímž dochází k dalším proměnám nářeční normy. Interference se však projevuje oboustranně jako střídání a míšení norem obou variet. Autorka připomíná, že v konečném důsledku v takové konvergenci však jde o postupnou a dlouhodobou asimilaci sociálně a komunikačně stále více omezené neprestížní (slabší) variety varietou prestižní (silnější), a proto lze říci, že interference a variantnost nevyhnutelně provázejí průběh konvergentních procesů a jsou jejich přirozenou součástí. Ve čtvrté části *Zmeny v stavbe nárečia* autorka vyzdvihuje především změny ve slovní zásobě jazyka, kdy dochází jednak k zániku nářečních výrazů spojených s tradičním životem na vesnici, jednak k jednosměrnému rozšiřování slovní zásoby ze spisovného jazyka. Právě v případě lexikálních přejímek ze spisovného jazyka často nedochází k jejich fonologické ani morfologické adaptaci k místnímu dialektu, a tak tyto jednotky následně svou slovo tvornou a tvarotvornou formou narušují nářeční normu. A proto, jak se píše v *Záveru*, je třeba v návaznosti na zkoumání změn ve stavbě, vývoji a fungování nářečí v současné jazykové situaci uvažovat též o změně v metodologii dialektologie.

Po této teoreticky zaměřené kapitole následuje kapitola *Koncepcia dialektologickej interpretácie*, která vysvětluje uspořádání příručky, a mapka s legendou zpracovaná podle *Atlasu slovenského jazyka* představující rozdělení slovenských nářečí. Škoda jen, že mapka není v barevném provedení, byla by přehlednější.

Jádrum práce je prezentace slovenských dialektů a jejich znaků, a to na základě vybraných 28 obcí. Každé lokalitě přináší samostatná kapitola (s. 22–133). Výběr lokalit vychází z nářečního členění tak, aby odrážel stupeň nářeční diferencovanosti v jednotlivých regionech, proto jsou např. lokality v jižní části Slovenska, které je nářečně pestřejší, zastoupeny ve větší míře než lokality z jiných oblastí. Západoslovenským nářečím je věnováno dvanáct kapitol, středoslovenským nářečím deset a východoslovenským nářečím šest. Každá kapitola je rozdělena do pěti částí. V první části je zařazení lokality do konkrétního jazykového celku a geografické zařazení tohoto areálu i s přehlednou ilustrační mapkou (tučným písmem je vyznačena lokalita a vystínováním nářeční oblast). Potom následuje charakteristika nářečí daného areálu. Při sestavování nářeční charakteristiky autorky vycházely z prací Rudolfa Krajčoviče *Vývin slovenského jazyka a dialektológia*, Jozefa Štolce *Slovenská dialektológia* a z prvního a druhého svazku *Atlasu slovenského jazyka*; údaje z těchto prací konfrontovaly s konkrétní nahrávkou, která je na přiloženém CD a ze které je i nářeční text v příručce. Autorky konstatují, že v mnohých případech jazyk nářeční nahrávky plně neodpovídal charakteristikám ve výše zmiňovaných teoretických pracích; u některých jevů se vyskytovala rozkolísanost a nejednotnost, což je projevem přirozené variantnosti, která je důsledkem mnohých interferenčních a vývojových tendencí, vzpomínaných v úvodní kapitole. Následuje přepis části nářeční nahrávky. Tematicky je výběr ukázek orientován na různé oblasti tradiční lidové kultury a obsahuje také různá vyprávění příhod ze života starších respondentů (narozených v letech 1898–1938). Z ukázek se např. dozvíme, jak se zpracovávalo konopí, vlna, jak se obdělával vinohrad, jaké cukroví se peklo na svatební hostinu, co se jedlo o Vánocích, jak se slavil masopust, jak vypadal kroj, co je to Morena nebo Morenár. Tímto výběrem autorky nabídly cenný materiál nejen pro jazykovou interpretaci, ale také materiál zajímavý obsahově, a proto přitažlivý i pro laickou veřejnost. Pro přepis ukázek byla zvolena zjednodušená transkripce. Po nářečním textu následuje slovníček nářečních výrazů, které nemusí být všeobecně známy. Při výkladu významu slova autorky vycházely z 1. a 2. svazku *Slovníku slovenských nářečí*,

popřípadě význam slova ověřovaly v nářečním archivu dialektologického oddělení Jazykovedného ústavu Ludovíta Štúra SAV v Bratislavě. Všechny tyto lexémy jsou potom zveřejněny v abecedním pořádku v *Indexu* na konci příručky (s. 135–138). Poslední část každé kapitoly (až na kapitolu věnovanou obci Papín, a to vzhledem k specifickému sotáckému nářečí) tvoří cvičení zaměřená na hláskoslovné a tvaroslovné jevy uvedené v charakteristice příslušného nářečí a vyskytující se v ukázce. Následují cvičení věnovaná nářečnímu hláskosloví (např. *nájdíte v ukážke doklady na fonologické javy charakteristické pre dolnooravské nárečia*), morfologii (např. *nájdíte doklady unifikácie mäkkých a tvrdých paradigiem adjektív*) a slovní zásobě (např. *zistíte pôvod slova krosná a nájdíte príbuzné slová odvodené od spoločného etymologického základu*). Na téma ukázky navazují otázky a úkoly zaměřené etnologicky (např. *podľa etnografických prameňov opíšte postup domácej výroby plátna*).

Všechny tyto kapitoly věnované konkrétním ukázkám nářečních promluv jsou zpracovány velmi promyšleně a přehledně. Knížka je zamýšlena jako vysokoškolská příručka. Pokud by ovšem měla sloužit i k samostudiu, popřípadě jako zdroj poučení pro laickou veřejnost, bylo by vhodné v dalších vydáních též uvažovat o zveřejnění správných odpovědí k jednotlivým cvičením. Je též třeba pochválit mimořádně vysokou zvukovou kvalitu nářečních ukázek. O digitalizaci nářečních nahrávek pořízených v letech 1977 až 1987 se postaral Slovenský rozhlas.

Věříme, že příručka splní očekávání autorek a stane se vyhledávaným pomocníkem nejen pro studenty v seminářích na fakultách, ale i pro všechny, kdo se zajímají o slovenské dialekty.

Hana Konečná

*Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.
Veveří 97, 602 00 Brno
konecna@iach.cz*

Významné životní jubileum prof. Milana Jelínka

V uplynulých dnech oslavil významné životní jubileum jeden z předních odborníků věnujících se otázkám jazykové kultury, purismu a stylu, prof. PhDr. Milan Jelínek, CSc. (* 22. 6. 1923). Kromě upřímného blahopřání se při této příležitosti sluší alespoň stručně rekapitulovat jubilanovu životní a profesní dráhu.

Milan Jelínek se narodil a vyrůstal v bilingvním, česko-německém prostředí Brna, další jazyky si postupně osvojoval během studií na gymnáziu. V době nacistické okupace se zapojil do protinacistického odboje, byl zatčen a vězněn gestapem, na konci války se mu však podařilo uniknout a vrátit se po mnoha peripetiích domů. Ihned po válce zahájil vysokoškolská studia na filozofické fakultě brněnské univerzity; vystudoval češtinu, ruštinu a srbochorvatštinu. Jeho odborná dráha se rozvíjela velice rychle – už r. 1960 se na brněnské filozofické fakultě stal docentem a r. 1964 profesorem, zastával také mj. funkci děkana filozofické fakulty (1962–1964) a prorektora brněnské univerzity (1966–1969). V té době také intenzivně bádala a publikoval –